Onuncu Yılında Türkiye'deki Suriyeliler – Murat Erdoğan

29 Nisan, gelecekte Türkiye'nin iç ve dış politikası ile sosyal yapısı bakımından dönüm noktası olarak anılacak önemli bir tarih. 2011 yılında o gün Suriye'den 252 kişilik ilk sığınmacı kafilesi Hatay'ın Yayladağı sınırında tel örgüyü aşarak Türkiye'ye girdi. Hatay Valisinin, "ülkelerindeki baskıdan kurtulmak isteği" ile gelenlerin bir spor salonunda "geçici olarak misafir edildikleri" açıklamasını yapmasının üzerinden 9 yıl geçti.

Suriye'de Mart 2011'de başlayan rejim karşıtı gösteriler, kısa sürede kontrolden çıkarak, çok sayıda bölgesel ve küresel aktörün karıştığı kanlı bir iç savaşa dönüşmüştü. Bugüne kadar 500 bin kişinin hayatını kaybettiği, 6,5 milyon Suriyelinin ülkesini terk ettiği ve 8 milyona yakın Suriyelinin ise ülke içinde yer değiştirmek zorunda kaldığı savaş hala devam ediyor. Rusya ve İran'ın destek

verdiği rejim güçleri ülkenin önemli bir kısmında tekrar kontrolü ele geçirdilerse de savaşın daha ne kadar süreceği bilinmiyor. Dahası, çatışmalar dursa ve hatta barış sağlansa bile, ülkenin yeniden imarı, istikrarı ve iç huzurunun ne kadar sağlanabileceği öngörülemiyor.

Savaşlar, katliamlar, zorunlu göçler, bitmez tükenmez çatışmalarla anılan Orta Doğu'nun bu son iç savaşı, diğer örneklerin ötesine gerçerek, etkisini Avrupa'yı da içine alan geniş bir bölgeye yaydı. Bu da Suriyeli mülteciler meselesini 2014'ten itibaren Avrupa'nın da yaşadığı bir krize dönüştürdü. Göç eden Suriyeliler konusu artık sadece Ortadoğu'da yaşanan ve dünyanın iyi niyet açıklamaları ile geçiştirdiği bir mesele değil; Avrupa'nın da yüzleşmek zorunda kaldığı, hatta dehşete kapıldığı bir sorun.

Suriye iç savaşının sığınmacılarla ilgili siyasi ve güvenlik boyutlarının Avrupa'yla bağlantısı büyük ölçüde Türkiye üzerinden gelişti. Türkiye ise sadece sığınmacılara yaygın destek veren ülke değil, aynı zamanda bölgenin istikrarsızlaşmasını engellemeye çalışan ve bu bağlamda ABD, Rusya, İran ve AB ülkeleriyle farklı ilişki türleri geliştirmek zorunda kalan ülke oldu. Suriye'den kaçanların ulaştıkları ilk ülkelerden biri, paylaştığı 911 km'lik kara sınırıyla Türkiye'ydi. Suriye'nin diğer komşuları (Lübnan, Ürdün, Irak) da süreçten fazlasıyla etkilendiler, fakat AB'yle tek kara sınırı olan ülke Türkiye'ydi.

Türkiye'deki Suriyeliler

Türkiye'ye 29 Nisan 2011'de gelmeye başlayan Suriyelilerin sayısı 2011 sonunda 14 bine ulaşmıştı. Ama asıl artış 2012 ve sonrasında yaşanacaktı. 2012 sonunda Türkiye'deki Suriyelilerin sayısı 224 bine, 2013 sonunda 1 milyon 519 bine, 2014 sonunda ise 2,5 milyona ulaştı. 2015 sonunda Türkiye'deki Suriyelilerin sayısı 2,8 milyon, 2016 sonunda 3,4 milyon, 2017 sonunda 3,6 milyon, 2018 sonunda 3,5 milyon, 2019 yılı sonunda ise 3 milyon 583 bin olarak kayda geçti.

Suriye'de 2011'de başlayan krizin bu kadar uzuyacağı ve yakın tarihin en büyük

sığınmacı sorununa yol açacağı tabii ki beklenmiyordu. Hatay Valisinin "geçici olarak misafir edildiklerini" ifade ettiği Suriyeliler konusunda Türkiye'nin bütün tasavuru ve politikaları -kısmen bugün bile- "geçicilik" üzerine bina edilmişti. Suriyelilere verilen "geçici koruma statüsü", kullanımları için oluşturulan "geçici barınma merkezleri" ile "geçici eğitim merkezleri" bu sürecin geçicilik üzerine bina edildiğinin kalıcı sembolleri olarak günümüze kadar geldi.

Fakat, 2014'den bu yana Suriye'de değişen dengeler bütün hesapları alt üst ederek, geri dönüşü çok uzun zaman alacak kaotik bir ortam oluşturdu. 29 Nisan 2011'den bu yana geçen dokuz yılda Türkiye'de 620 binden fazla Suriyeli bebek doğacak, 1 milyondan fazla Suriyeli çalışma hayatına atılacak, 20 binin üzerinde Suriyeli şirket kuracak, 680 bin Suriyeli çocuk eğitim sistemine dahil olacak, 33 bin Suriyeli üniversiteye girecek ve hatta 110 binden fazlası vatandaşlığa alınacaktı.

Çok önemli bir başka husus ise Suriyelilerin sadece %1,7'sinin kamplarda, kalan büyük çoğunluğun ise kentsel alanlarda Türklerle birlikte yaşıyor olmaları ve hatta artık büyük bölümünün sınır bölgesinde yerine İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Manisa, Konya, Adana, Mersin gibi metropollerde yerleşik olmalarıdır. Öte yandan, örneğin İstanbul'da kayıtlı "geçici koruma altındaki" Suriyeli sayısı 496 bin iken, Uluslararası Göç Örgütü'nün çalışmasına göre, başka illerde kayıtlı olduğu halde İstanbul'da yaşayanlar bu sayıya eklendiğinde, İstanbul'daki Suriyeli sayısı 961 bin kişiye ulaşıyor. Bir diğer ifadeyle, bugün Türkiye'deki Suriyelilerin %27'si İstanbul'da yaşıyor.

> *Daha da önemlisi, Türkiye'ye gelen Suriyeliler için bir yerleştirme planlamasının yapılmamış olmasıdır.*

Daha da önemlisi, Türkiye'ye gelen Suriyeliler için bir yerleştirme planlamasının yapılmamış olmasıdır. Bu durum Suriyelilerin kolay ev ve/veya iş bulabilecekleri, tanıdıklarının olduğu ve mümkünse ucuz yaşam koşullarının bulunduğu yerlere (bir anlamda diledikleri şehirlere) yerleşmelerine neden oldu. Böylelikle

Türkiye'nin kendiliğinden gayet liberal bir mülteci yerleştirme politikası gelişti. Her ne kadar resmi kayıtlama tamamlandıktan sonra kayıt yapılan ilin değiştirilmemesi çağrısı yapıldıysa da bu fazla etkili olmadı. Bu da bölgeler, iller, ilçeler ve hatta semtler arasında olağanüstü yoğunluk farklılıklarına neden olarak, sürecin yönetilmesini zorlaştırdı. Diğer taraftan, kendiliğinden dağılım, Suriyeliler için hayatı kolaylaştıran ve kendilerini güven içinde hissetiren bir rol de oynadı.

Türkiye'nin kurumsal yapısı da Suriyeli sığınmacılar için hazır değildi. Başlangıçta "geçicilik" ve "acil durum yönetimi" yaklaşımı üzerine bina edilen sürecin temel aktörü olarak AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) belirlenmiş, ana söylem "yardıma ihtiyaç duyanlara ensar olma" kavramı ile özdeşleşmişti. Türkiye'nin ve aslında pek çok ülkenin beklentisi Suriye'de Esad rejiminin kısa sürede yıkılacağıydı. Bu nedenle, Türkiye'nin odağı, ülkedeki sayıları katlanarak artan ve her yere dağılan mülteciler değil, Şam'dı. Rejimin devrilmesi için askeri muhaliflere "Özgür Suriye Ordusu", siyasi muhaliflere "Geçici Suriye Hükümeti" ile destek verildi. Göç yönetimi konusunda ise hızlaca kurumsal kapasite geliştirilmeye çalışıldı. Fakat akın çok güçlüydü ve hazırlık yapmak neredeyse imkansızdı. AB ile adaylık ve üyelik müzakereleri sürecinde oluşturulmaya çalışılan yeni göç yönetimi sistemine dair yasa 11 Nisan 2013'de kabul edildiğinde zaten Türkiye'deki Suriyeli sayısı 1 milyonu aşmıştı. Süreci yönetecek kurum olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ise ancak 11 Nisan 2014'de faaliyete geçirilebildi. O tarihte Türkiye'deki Suriyeli sayısı 1.5 milyonun üzerine çıkmıştı.

Avrupa Birliğinin Mültecilere Bakışı ve Türkiye

Avrupa, Türkiye'deki Suriyeli mülteciler konusunu uzun süre bölgesel bir sorun olarak gördü ve salt insan hakları bağlamında uzaktan takip etti. Nitekim, bölgede siyasi ve askeri bakımdan pek önemi olmayan AB'nin Türkiye'ye yaptığı "Savaştan kaçanlara insan ve mülteci hakları çerçevesinde kapılarınızı açın" çağrısı son derece ironikti; zira AB aslında Türkiye'ye alenen olmasa bile el altından her fırsatta "Doğu ve Güney sınırlarınızı açın, ama Batı sınırlarınızı iyi koruyun"mesajı iletiyordu. Bu çağrıların ne anlama geldiği, Türkiye'deki Suriyelilerin önce denizden Yunan adalarına, oradan da Avrupa'ya yönelmesiyle anlaşıldı. AB için artık bir "mülteci krizi" gündemdeydi.

Bu noktadan sonra Türkiye-AB ilişkileri büyük ölçüde "mülteci krizi" çerçevesinde yürüyen bir sürece dönüştü. Türkiye AB için "ortak ülke" konumundan bir anda Soğuk Savaş yıllarına benzer bir "tampon ülke" rolüne indirgendi. Buna karşılık, AB'nin aşırı korumacı, dışlayıcı ve büyük ölçüde başarısız süreç yönetimi Türkiye'ye hem söylemsel üstünlük sağladı hem de güçlü bir enstrüman sundu. Zaten sorunlu bir sürece kapı aralayacağı daha en başından belli olan 18 Mart 2016 mutabakatı da AB'nin diplomatik manevrası sayesinde, Türkiye ile AB arasında değil, AB üyeleriyle Türkiye arasında imzalanacaktı.

Mutabakat, Türkiye'ye mülteciler için harcanması kaydıyla 4 yıl için toplamda 6 milyar Avro para verilmesi, bunun karşılığında Türkiye'den Avrupa'ya mülteci geçişinin önlenmesi üzerine kurgulanmıştı. AB böylece kendisine mülteci başına yılda 15 bin Avro'ya mal olacak sorunu, ucuz bir maliyet karşılığında dışsallamakla kalmamış, huzurunu kaçıracak diğer sosyal, siyasal, ekonomik etkilerden de azade olmayı planlamıştı. Anlaşmada yer alan ve Türkiye için önem arz eden fakat AB için hukuki ve idari bakımdan bağlayıcılığı olmayan "vizelerin kaldırılması, AB ile Gümrük Birliğinin güncellenmesi ve üyelik müzakerelerinde ilerleme" hususları ise kısa sürede geri planda kaldı. Böylece modern zamanların en başarılı *push back*("geri itme") anlaşması/politikası hem Avrupa Birliği'ne hem de üye ülkelerin demokrasilerine kalkan olarak kurgulandı. Türkiye'nin mülteci "sopası" ile AB'yi "dövme" pratiği ise bir süre kısmen işe yarasa da, zamanla hem Avrupa'nın göç akınını önlemeye yönelik tedbirleri artırması hem de Suriyelilerin Türkiye'de yerleşik hale geçmeleriyle Avrupa'ya gitme eğilimlerinin azalmasıyla etkisini yitirdi.

Bu anlamda Türkiye-Yunanistan sınırında Mart 2020'de yaşananlar önemli bir test oldu. Hem AB'nin kendini nasıl koruduğu ve ne kadar dayanışabildiği, hem Türkiye'nin mülteci ve düzensiz göçmenleri ne kadar harekete geçirebildiğ, hem de özellikle Suriyelilerin üçüncü ülkelere gitmek için maceraya atılmaya ne kadar hevesli (aslında neredeyse hiç) oldukları görüldü. Avrupa'nın Suriyeliler meselesinde maliyeti ve sorumluluğu dışsallamış olduğu artık bir vakıadır. Konu sadece para da değildir. Türkiye AB'ye söz gelimi yılda 20 milyar Avro verse ve bunu 210 yıl garanti etse, Avrupa Türkiye'den örneğin 2 milyon Suriyeli alır mı? Alamaz, zira konunun AB için mali yükten çok daha riskli yönleri var. Onun için Avrupa'ya karşı mülteci sopası kullanımının, Türkiye'de öyle ya da böyle kalacak

milyonlarca Suriyeliye nasıl yansıyacağını da hesaba katmalıyız.

Göçe Tanıdık Ülkenin Alışkın Olmadığı Süreçler

Türkiye, Suriyelilerin gelmeye başladığı 2011'de sadece 58 bin sığınmacı (uluslararası koruma sahibi ya da müracatçısı) olan bir ülkeyken, 2014'ten bu yana dünyanın en fazla mülteci barındıran ülkesi haline gelmiştir. Bu arada dokuz yıllık mülteci performasının da büyük ölçüde başarılı olduğu söylenmelidir. Fakat, devletin kararları ve çabalarının karşısında üç önemli engel her zaman kendini hissettirmiştir: 1) konunun duygusal zeminde ele alınması ve ülkeye mülteci girişi ve dağılımının yeterince önemsenmemesi; 2) konunun ülke nüfusunun %5'ini aşan mülteciler üzerinden değil, Şam odaklı ele alınması; 3) "geçicilik" üzerine inşa edilen yaklaşımın, kapsamlı bir strateji geliştirilmesine engel olması ve mülteci konusunun ağırlıklı olarak uluslararası örgütler ya da sivil toplum kuruluşlarının çerçevesini çizdiği kısa dönemli, sıklıkla birbiriyle uyumsuz ve etkisiz projelere maruz kalması. Bununla birlikte yine de belirtmek gerekir ki, 2014'te faaliyete geçen Göç İdaresi Genel Müdürlüğü başta olmak üzere pek çok kurum ve kuruluş olağanüstü çaba sarfetmiş ve halen de bu çabaları devam etmektedir.

Türkiye'de toplumun Suriyeliler konusunda ortaya koyduğu performans ve başarısı ise çok daha belirgindir. Başlangıçtaki düzeyin altına düşmüş ve son derece kırılgan olsa da toplumsal kabul ve dayanışma halen varlığını sürdürmektedir. Öyle ki, sayıları 3 milyonu aşan mülteciler konusu, uzunca bir süre seçimlerin gündeminde ilk sıralara çık(a)mamıştır. Toplumda belirgin bir tedirginlik, endişe ve hatta "söylemsel reddiye" olsa da, bunun ciddi bir eyleme dönüşmemiş olması, bir anlamda toplumdaki olgunluğun göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu hem Suriyeliler hem de Türk toplumu için çatışmaları engelleyici önemli bir etkendir.

Öte yandan, süreçte hükümetin hataları ve öngörülerindeki yanılgılar bir yana, muhalefet partileri de ters yönde ama hükümetle benzer zeminde, konunun sosyolojik gerçekliğini dikkate almayan bir bakış açısına kilitlenmiştir. Hükümet için nihai çözüm Suriye'de "Esad'ın gitmesi" olarak görülürken, özellikle ana

muhalefet partisi tarafından sorunun çözümü "Esad ile uzlaşma"da aranmıştır. Bu iki yaklaşım da mülteci konusunun sosyolojik gerçekliğini göz ardı etmektedir. İnsan hayatında hiç de az olmayan dokuz yıllık süreç, harap olmuş ve hala savaşın devam ettiği ülkelerine geri dönme umudu kalmayan, Türkiye'nin her tarafına yayılmış, çocukları okullarında Türkçe okuyan, kayıtdışı da olsa çalışan, yeni bebeklere sahip olan, yeni ilişkiler kuran, Türkçe öğrenen Suriyelilerin "önlerine bakması" ve yerleşikliğe geçmeleri için yeter de artar bile. Bu nedenle Türkiye'deki Suriyeliler için devletlerarası ilişkiler, günlük yaşam mücadelesinin çoktan gerisine düşmüştür. Doğru politikalara ancak bu gerçek dikkate alınırsa ulaşılabilir.

> *Türkiye'deki Suriyeli mülteciler konusu onuncu yılına girerken, bugün ülkede 3,6 milyonu geçici koruma altında, 117 bini ikamet izni sahibi, yaklaşık 100 bini ise "düzensiz göçmen" kategorisinde Suriyeli yaşamaktadır.*

Türkiye'deki Suriyeli mülteciler konusu onuncu yılına girerken, bugün ülkede 3,6 milyonu geçici koruma altında, 117 bini ikamet izni sahibi, yaklaşık 100 bini ise "düzensiz göçmen" kategorisinde Suriyeli yaşamaktadır. Ayrıca 2019 sonu itibariyle 117 bin Suriye kökenli mülteciye vatandaşlık verilmiştir. Böylece toplamda, statülerinden bağımsız olarak, Türkiye'de 4 milyon Suriyeli yaşamaktadır. Bunlardan 60 bin kadarı kamplarda yaşarken, geriye kalan % 99'u "kent mültecileri" olarak Türk toplumu ile biraradadır. Hazırlıksız yakalanılan ve isteksizce sürdürülen bu ortak yaşamın bütün endişe ve sorunlara rağmen bir biçimde üstesinden gelindiğini söylemek gerekiyor.

Türkiye'deki Suriyelilerin ülkedeki varlığı göçün fıtratında bulunan kalıcılığa doğru evrilmektedir. Aradan geçen dokuz yıl, Suriye'de kronikleşen çatışma ortamının yarattığı tahribat, ülke içinde nefret ortamının derinleşmesi, eziyetinden kaçılan rejimin varlığını sürdürmesi ve geleceğe yönelik hiçbir öngörüde bulunulamaması kalıcılığı güçlendiren ("itici") unsurlar iken, Türkiye'de hayatın kurulması ve diğer getirileri de Suriyelilere yeni bir hayat için cesaret vermektedir. Bu aşamadan sonra ne güvenli bölgelerin kurulması ne de rejimin yıkılması Türkiye'deki Suriyelilerin kapsamlı gönüllü geri dönüşünü

sağlayamayacaktır. Geri dönüş artık bir istisna olarak görülebilir. Hatta Türkiye'deki Suriyelilerin içinde Avrupa'ya geçmek isteyenlerin oranı da artık çok azalmıştır.

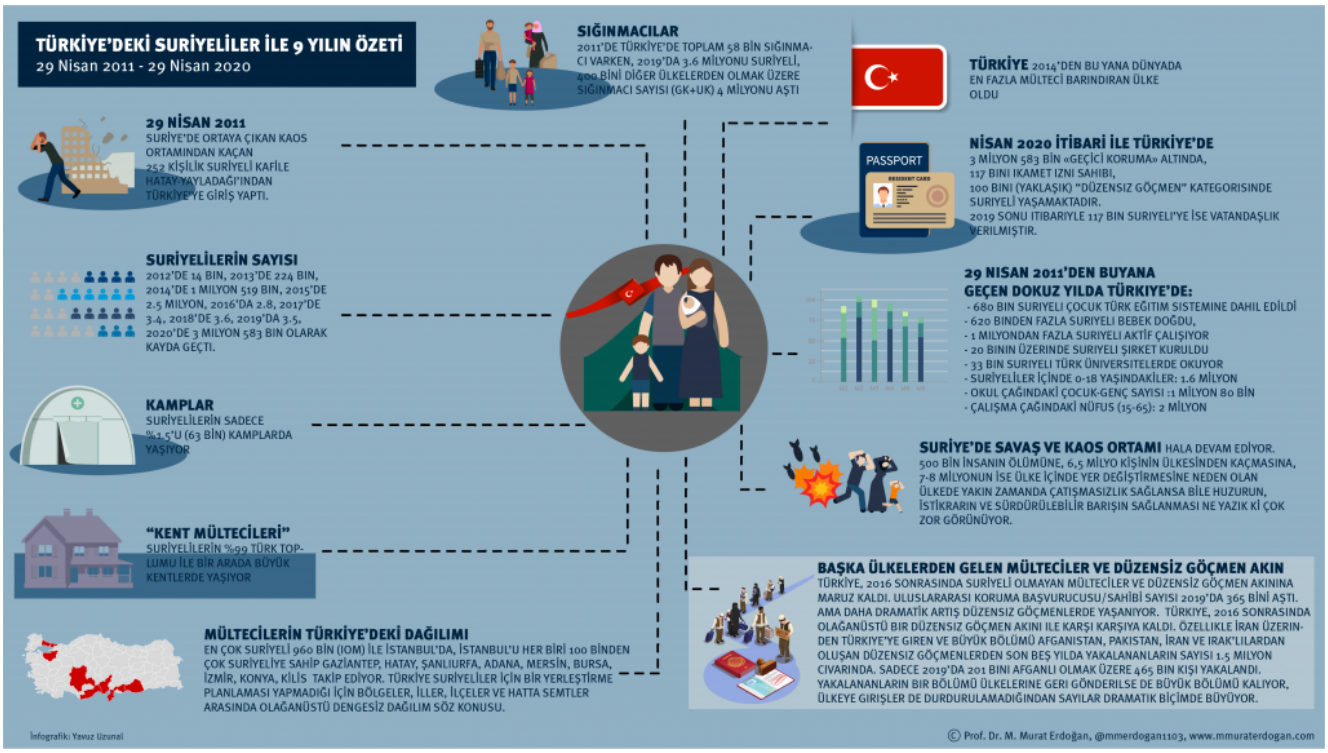
Türkiye'de toplumun Suriyelilere "kucak açtığı", onların varlığından memnun olduğu tabii ki söylenemez. Çatışmaya ve fiili eylemlere dönüşmese de Suriyelilere yönelik ciddi bir tepkinin varlığı, son yıllarda hükümetin de söylem ve politika değişikliğine gitmesine neden olmuştur. İdlib'de Mart 2020 başında 36 Türk askerinin şehit olmasının ardından hükümetin "gidene engel olmayacağız" politikasına toplumunun verdiği destek, İdlib'de yaşananları bile kolayca arka plana atacak kadar güçlüydü. Bu çerçevede, siyasi partilerin mülteciler konusunu artık gelecekte seçmen kararlarını etkileyecek bir unsur olarak gördükleri açıktır. Toplumdaki mevcut desteğin azalması ve endişenin artması, Suriyeliler konusunun özellikle sorunlu dönemlerde daha da güçleneceği ve giderek daha da siyasallaşacağına işaret etmektedir. Bu çerçvede, Türkiye'de de yakında Avrupa'da benzerlerini gördüğümüz göçmen-mülteci karşıtı ve biraz da ırkçı "butik partiler"in kurulması ihtimali olasılık dahilindedir.

Ortak Geleceğin Kaçınılmazlığı

Aradan geçen 9 yıllık süreç, bir bitişi değil, istensin istenmesin, yeni bir ortak yaşamın önümüzde olduğunu göstermektedir. Türk toplumunda ötekileştirme, kutuplaştırma ve nefret dalgaları yeterince güçlü iken, sayıları ülke nüfusunun %5'ini aşan ve yakın dönemde benzer bir hikaye ile Türkiye'ye gelen Suriyelilerin kendi içlerine kapanmaları ve "öteki"si Türkler olan kendi azınlık milliyetçiliklerini geliştirmeleri, buna karşılık çoğunluktan daha sert tepkilerin gelmesi gibi sevimsiz senaryolar artık çok uzak görünmemektedir. Üstelik konu dış müdahale ve manüpilasyona da açıktır.

Dokuz yılın sonunda Türk toplumu, hissettiği tedirginlik, genel reddiye söylemi ve Suriyelilere karşı oluşturduğu toplumsal mesafeye rağmen, Suriyeliler ile yaşamın kaçınılmazlığının farkındadır. Fakat, devlet düzeyinde hala gerçeklikle yüzleşmekten ve orta-uzun vadeli toplumsal planlama yapmaktan imtina

edilmektedir. Bu da ekonomik, sosyal ve siyasal maliyetin daha da yükselmesi yönündeki riskleri artırmaktadır.Siyasi tercihler ve gelişmeler ne yönde olursa oluşun, 29 Nisan Türkiye'nin iç ve dış siyasetini ve en çok da toplumsal yapısını etkileyen önemli unsurlar arasında varlığını devam ettirecektir. Yıllarca Almanya'daki Türkleri ve onların Alman toplumundaki yerini tartışan Türkiye kamuoyu, bölgedeki çatışmalı ve istikrarsız yapı da dikkate alındığında, önünde kolay kapanmayacak yeni bir tartışma alanı olduğu gerçeğiyle yüzleşmelidir. Bu süreci kazançla kapatamazsa biel, en az zararla ama onurlu ve huzurlu bir şekilde sürdürmenin yolunu Türkiye hem devlet hem de toplum nezdinde makul bir zeminde tartışmalıdır. Henüz tam politize olmamışken geçen dokuz dokuz yıldan ders çıkartma zamanıdır.

Prof. Dr. M. Murat Erdoğan, Türk Alman Üniversitesi Göç ve Uyum Araştırmaları Merkezi Müdürü, siyaset bilimci, Uluslararası Metropolis Yönetim Kurulu Üyesi, UNESCO-Türkiye İletişim Komitesi üyesidir. 2010-2017 arasında Hacettepe Ü. Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi kurucu müdürlüğü görevini üstlenmiştir. Avrupa'daki Türk diasporası konusunda "Euro-Turks-Barometre", Türkiye'deki Suriyeliler konusunda ise "Suriyeliler Barometresi" başlıklı kapsamlı ve düzenli kamuoyu araştırmalarını yürütmektedir. Son makalesi ise International Migration dergisinde yayımlanmıştır.

Bu yazıya atıf için: Murat Erdoğan, "Onuncu Yılında Türkiye'deki Suriyeliler", *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 29 Nisan 2020, https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/29/onuncu-yilinda-turkiye'deki-suriyeliler/

Telif@*UIKPanorama*. Bu yazının tüm çevrimiçi ve basılı telif hakları *Panorama* dergisine aittir. Yazıda yer verilen görüşler yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, *Panorama* Yayın Kurulunu, dergi editörlerini ve diğer yazarları bağlamaz.